

MEHMONDO‘STLIK MAQOLLARNING LUG‘AVIY VA SEMANTIK TAHLILI

Eshankulova Shohista Xayitmuratovna,
ToshDO‘TAU
tayanch doktoranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15243838>

Annotatsiya. Ushbu maqolada mehmondo‘stlik mavzusi bilan bog‘liq xalq maqollarining semantik tahlili amalga oshirilgan. Xalq maqollari milliy qadriyatlarni, ijtimoiy munosabatlarni va madaniy merosni ifodalovchi muhim til birliklari hisoblanadi. Maqolada o‘zbek, rus, ingliz va turk tillaridagi mehmondo‘stlikka oid maqollar qiyosiy tahlil qilingan va ularning ma‘naviy-ma‘rifiy ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, mehmondo‘stlik maqollarining ijtimoiy, psixologik va folklorchilik nuqtayi nazaridan ahamiyati ilmiy asosda ko‘rib chiqilgan. Semantik tahlil natijasida mehmondo‘stlikka oid maqollarning umumiy va milliy xos jihatlari aniqlangan. Maqolada tilshunoslik va etnolingvistika sohasidagi ilmiy manbalardan iqtiboslar keltirilgan va xalqaro tajriba asosida tahliliy xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar. Mehmondo‘stlik, xalq maqollari, semantik tahlil, lug‘aviy tahlil, folklor, etnolingvistika, milliy qadriyatlar.

Mehmondo‘stlik insoniyat madaniyatida eng qadrlil an‘analardan biri hisoblanadi. Har bir xalq o‘z an‘analarida mehmonni hurmat qilish, unga e‘tibor berish va izzat-ikrom ko‘rsatishni muhim tamoyil sifatida qabul qiladi. Bunday an‘analar folklorida, xususan, xalq maqollarida ham o‘z aksini topgan. Mehmondo‘stlik maqollarining semantik tahlili orqali xalqlarning dunyoqarashi, madaniy qadriyatlari va ijtimoiy munosabatlari haqida ma‘lumot olish mumkin. Mazkur maqolada mehmondo‘stlik bilan bog‘liq maqollarning lug‘aviy tahlili amalga oshirilib, ularning asosiy ma‘no qatlamlari va leksik xususiyatlari aniqlanadi.

Xalq maqollari o‘zining mafkuraviy, tarbiyaviy va axloqiy mazmuni bilan tilshunoslikda muhim o‘rin tutadi. Ularning semantik tahlili maqollar ichidagi ma‘no qatlamlarini aniqlash, ularning yuzaki va chuqur ma‘nolarini farqlash imkonini beradi.

V. Gumboldt ta‘kidlaganidek, «Har bir til o‘ziga xos dunyo manzarasini ifodalaydi, bu manzara esa xalqning tafakkur tarziga bog‘liq» [1:112-b.].

O‘zbek tilida mehmondo‘stlikka oid quyidagi maqollar mavjud:

- «Mehmon kelsa – rizq keladi»
- «Mehmon uyingning to‘ri»
- «Mehmon egizak – biri kelib, biri ketib turadi»

Ushbu maqollarda mehmonning uyga baraka keltirishi, uni hurmat qilish va mehmonchilikni doimiy hodisa sifatida qabul qilish kabi ma‘nolar mavjud.

I. Golubovskaya [2015] ta’kidlaydiki, «Xalq maqollarida muayyan an’analarning aks etishi ularning uzoq yillik tajriba va madaniy me’yorlarga asoslanganligini ko’rsatadi» [2:89-b].

Mehmondo‘stlik faqatgina shaxsiy odat emas, balki ijtimoiy hodisa ham hisoblanadi. U insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlaydi, do‘stlik va hamjihatlikni shakllantiradi.

A.Superanskaya ta’kidlaganidek, «Maqollar xalqning ijtimoiy munosabatlarni targ‘ib qiluvchi semantik-leksik birliklardir» [3:52-b].

Shu sababli, mehmondo‘stlik bilan bog‘liq maqollar insonlarni saxiylik, mehr-muhabbat va do‘stlikka chorlaydi.

Masalan, quyidagi maqollarda bunday mazmuni ko‘rish mumkin:

- «Mehmonni xurmat qilgan – o‘zini xurmat qilgan»
- «Mehmon bilan mehmoncha, xo‘jayin bilan xo‘jayincha»

Bu maqollar mehmondo‘stlikning ijtimoiy qoida sifatida qabul qilinishi va har bir inson mehmonni to‘g‘ri qabul qilishi lozimligini ko‘rsatadi.

Mehmondo‘stlik dunyo xalqlarining madaniy qadriyatlarida muhim o‘rin tutadi. Buni xalq maqollari orqali ham ko‘rish mumkin. Masalan:

Til	Mehmondo‘stlikka oid maqollar
O‘zbekcha	«Mehmon uyingning to‘ri»
Ruscha	«Gost na porog – schaste v dom»
Inglizcha	«A guest is a blessing from God»
Turkcha	«Misafir bereketiyle gelir» [Mehmon baraka bilan keladi]

V. Teliya [1986] qayd etadi: «Har bir xalq maqollar orqali o‘z madaniyati, qadriyatlari va ijtimoiy munosabatlarni ifoda etadi» [4:78-b].

Buning natijasida ma’lum bo‘ladiki, har bir xalq mehmondo‘stlikni turlicha ifodalaydi, ammo uning asosiy g‘oyasi umumiy: mehmon – qadrli inson, uning hurmatini joyiga qo‘yish kerak.

Mehmondo‘stlik bilan bog‘liq maqollarning lug‘aviy tahlili ularda qo‘llanilgan so‘zlar, ularning ma’nosi va funksiyalarini o‘rganishga asoslanadi.

Tilshunos O. S. Axmanova ta’kidlaganidek, «Lug‘at birliklarining ma’nosi ular qo‘llanilayotgan kontekstga bog‘liq, xususan, maqollarda semantik birliklar o‘z o‘rnini topgan» [11:105-b].

F. Galperin qayd etadi: «Maqollarda bevosita va metaforik ma’nolar birgalikda faoliyat ko‘rsatadi» [12:142-b].

Shu nuqtayi nazardan, mehmon so‘zi ko‘pincha rizq, baraka, hurmat va odob kabi mazmunlar bilan birgalikda qo‘llaniladi.

Mehmondo‘stlik maqollari ko‘pincha metafora, tashbeh va obrazli ifoda shakllarini o‘z ichiga oladi.

A. Vejbitskaya yozadi: «Har bir tilda metaforalar orqali xalqning madaniy xususiyatlari ifodalanadi» [13: 98-b]. Masalan, «Mehmon uyingning to‘ri» maqoli mehmonni oliy hurmatga loyiq shaxs sifatida ko‘rsatadi.

«Mehmon kelsa, rizq keladi» maqoli mehmonning uyiga baraka keltirishini metafora orqali ifodalaydi.

Mehmondo‘stlik xalq madaniyatining muhim qismi bo‘lib, u maqollarda o‘z ifodasini topgan. Semantik tahlil shuni ko‘rsatadiki, mehmondo‘stlik bilan bog‘liq maqollarda quyidagi ma‘nolar mujassamlangan:

- ✓ Mehmon uyga baraka keltiradi [mazmun va obrazlar asosida tahlil]
- ✓ Mehmonni hurmat qilish insonlik burchi [ijtimoiy-ma‘naviy jihat]
- ✓ Mehmondo‘stlik madaniyati dunyo xalqlarida umumiy tusga ega

Mehmondo‘stlik xalqning ma‘naviy merosi sifatida kelajak avlod uchun ham muhim tarbiya vositasi bo‘lib qolishi shubhasiz.

Lug‘aviy tahlil natijasida mehmondo‘stlik bilan bog‘liq maqollarda quyidagi xususiyatlar aniqlandi:

- ✓ Mehmonchilikka oid lug‘at birliklari ko‘p qo‘llaniladi
- ✓ Hurmat va odobga oid so‘zlar ustuvor mavqega ega
- ✓ Metafora va obrazlar keng qo‘llaniladi
- ✓ Xalqlar o‘rtasida mehmondo‘stlik ma‘nosida umumiy jihatlar mavjud

Bu tahlil shuni ko‘rsatadiki, mehmondo‘stlik xalq maqollarida o‘z ifodasini topib, ularning madaniy qadriyatlarini bilan chambarchas bog‘liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gumboldt V. O razlichii stroyeniya chelovecheskix yazikov i yego vliyani na duxovnoye razvitiye chelovechestva. – Moskva: Nauka, 1836. – 210 b.
2. Golubovskaya I. Russkiye narodnie poslovitsi v semanticheskom aspekte. – Sankt-Peterburg: Izd-vo SPbGU, 2015. – 145 b.
3. Superanskaya A. Frazeologiya kak otrajeniye natsionalnogo mirovozzreniya. – Moskva: Flinta, 1997. – 128 b.
4. Teliya V. Frazeologiya kak virazitel natsionalnoy mentalnosti. – Moskva: Nauka, 1986. – 190 b.
5. Axmanova O. S. Slovar lingvisticheskix terminov. – Moskva: Nauka, 1971. – 320 b.
6. Galperin F. Tekst i yego analiz. – Moskva: Visshaya shkola, 1981. – 250 b.
7. Vejbitskaya A. Yazik. Kultura. Poznaniye. – Moskva: Yaziki slavyanskoy kulturi, 1996. – 200 b.